

ZIMBABWE SCHOOL EXAMINATIONS COUNCIL
General Certificate of Education Advanced Level

XICHANGANA LANGUAGE
PAPER 1

6059/1

SPECIMEN PAPER

NKARHI: 2 hours 30 minutes

Additional materials:

Answer paper

NKARHI: TIAWARA TIMBIRHI NA HAFU

SWILERISO EKA VATSARI VA XIKAMBELO

U ta nyikiwa maphepha ya ku tsalela tinhlamulo ta wena.

Tsala vito ra wena, nomboro ya ndhawu leyi u tsalelaka kona na nomboro ya wena eka phepha rin'wana na rin'wana leri u ri tirhiseke.

Hlamula swivutiso hi **Xichangana** xo hlantsweka.

Hlamula xivutiso **xin'we** eka xiyenge A na **hinkwaswo** eka xiyenge B.

Langutisa swileriso eka xivutiso xin'wana na xin'wana.

Loko u tirhisa maphepha ma hundzuka rin'we, **ma bohe swin'we**.

XITSUNDZUXO EKA VATSARI VA XIKAMBELO

Timakisi tinyikiwe eka swiangi leswi () emakumu ya xiphemu xa xivutiso, na leswi [] emahetelelweni ya xivutiso xin'wana na xin'wana.

Xikambelo lexi xi tsaleriwile eka tipheji tsevu, timbiri a ti tsaleriwanga.

Copyright: Zimbabwe School Examinations Council, Specimen Paper.

XIYENGE A : XITSALWANA (TIMAKISI 50)

- 1** Hlawula nhlokomhaka yin'we ntsena eka leti landzelaka u ta tsala xitsalwana, n'wagulano kumbe papilo ya tipheji ti nga exikarhi ka **mune** ku ya fika **ntlhanu** kumbe marito ya nga exikarhi ka 600 na 800.

Xitsalwana xa wena lexi u hlawuleke swa boha leswaku xitsariwa hi Xichangana lexi hlantswekeke. Loko u tsala xitori u nga tshama u xi hlaya u xiendla xa wena u ta lahlekeriwa hi timakisi to tala.

- (a) Dyandza
- (b) Ku tlula ka mhala ku letela n'wana a nga le ndzeni.
- (c) Manguva lawa ku fa hi vuvabyi bya HIV na AIDS i ku ti lavela. Kanela mhaka leyi.
- (d) Emugangeni wa n'wina ku humelele ntungu wa rirhumbyana. Mimiti yo tala yi pfariwile hikokwalaho ka xivavo lexi. Wena tanihi un'wana wa vaongoli va miganga, tsala papilo eka murhangeri wa vaongori va mbangu, u karhi u n'wi byela swivangelo leswi endlaka leswaku xivavo lexi xi humelela emugangeni wa n'wina, u tlhela u huma na tindlela leti nga ta tirhisiwa ku sivela ntungu lowu.
- (e) Zimbabwe i tiko leri nga katekisiwa ngopfu hi tlhero ra swivangwa (natural resources). Tsala xitsalwana u karhi u hlamusela hi vuenti nkoka wa swivangwa eka ku hluvukisa tiko leri.
- (f) U murhangeri wa vana va xikolo, vana va fomu ya vunharhu va lwile hi nkarhi wa ku dya ni nhlikanhi. Tsala rhipoto eka mudyondzisi loyi a nga le ka ntirho siku leri u karhi u hlamusela leswi nga humelela eka mhaka leyi yena mudyondzisi a nga ri kona.
- (g) Tsala xitsalwana lexi helaka hi marito lawa, "... loko vatswari va mina a va ha hanya, a ndzi ta kala ndzi nga voni maxangu lawa."

XIYENGE B : XIKAMBELANTWISISO (TIMAKISI 30)

- 2 Hlaya ndzima leyi landzelaka u ta hlamula hi Xichangana lexi hlantswekeke swivutiso hinkwaswo swi nga ehansi ka yona.

Vanhu van'wana, hi minkarhi yin'wana, va weriwa hi nkateko va nga wu langutelangi. Loko swi humelela hi ndlela yaleyo swa va hlamarisa. Va lahlekeriwa hi vuvona minkarhi yin'wana.

- I mani a n`ga tiviki Kholani eka Ximunhwana xana? 5
 Kholani u velekiwile emutini wa ka Xitlakani. Vito leri a ri hundzuke ro duvulela hi ku famba ka nkarhi. A ri ri vito ra kokwa wa tata wa Kholani. Muti wa ka Xitlakati a wu khida evusweteni, a ku pfumaleka swa le mandleni. Nyama a yi dyiwa hi khisimusi ntsena, nakona hi siku rero a yi dyiwa hi ku siyerisana wonge i murhi. Swiambalo a va 10
 hlakateriwa hi lava ntwela-vusiwana. Lwangu raka Xitlakati a ri nga swi koti ku sivela mathonsi ya mpfula. Xirhami a xi nghena hi ku rhandza hikuva nyangwa a ku ri xidwedwe xa lapi. Minkarhi yo tala a ku funengeriwa swiambalo 15
 sweswi va nga ambala swona, va ringeta no tiphutsa, va manya mavoko exikarhi ka milenge. Ku kufumela do!
 Ehenhla ka leswi hinkwaswo tata wa Kholani, yena Namuka, a a tivangele ndzhwalo. A a teke tshengwe – 20
 makwanga na wona ya tikarhatela ke! Vana vakwe a va ri makume-mbirhi-n'we. Vanhu lavo tiva ngopfu mahungu ya van'wana a va vula leswaku vana van'wana a va nga ri va yena, a a lo pfuniwa a nga kombelangi. Namuka a a kariha ku tlula na xivatla-nkombe naswona a a ba xibakele xa musu. A a chaviwa. A a chavisa. Mbilu yakwe a yi ri 25
 ribye, yi ome yi ku nkere! A a nga tsundzuxiwi. A a ta tshineleriwa hi mani. Hambu vavasati vakwe a va n'wi chava wonge o va ngwenya-nkelenge xivutla-ni-mindzheko.
 Lexi a xi tsakisanyana hi Namuka hi leswi a a rhandza 30
 leswaku vana vakwe va nghenanyana xikolo, hambileswi yena a a nga wu tivi na nyangwa wa xikolo. A a nga lavi leswaku va dyondza va ko va va madokodela. A a lava ntsena leswaku va kota ku hlaya no tsala tinhlanga ta xilungu. Loko o kala a twa n'wana wakwe a hlaya xiphato 35
 xa Xinghezi a a ku u hetile tidyondzo ta yena.

Hikokwalaho ka leswi loko vana vakwe vo ka va fika eka ntangha nharhu a va tshikisiwa xikolo. A va laveriwa mintirho emabunwini, va handza mazambani hi tintiho. A a vula leswaku vana va fanele ku dyondza leswaku 40
emisaveni ku hanyiwa hi ku tihandzela. Loko va tirha va xaniseka a va ta kula va va vavanuna ni vavasati va xiviri. A a nga twanani na madebyani lawa a ya nghena xikolo ya ko ya tshika hi ku teka vavasati. Hi ku vula ka yena ku 45
nghena xikolo ku tlula mpimo a swi hundzeleta vanhu, va tsandzeka ku tiva leswi vutomi byi swi languteleke eka vona.

Kholani u lo na pasa ntangha nharhu tata wakwe a n'wi tshikisa xikolo, a n'wi komba entirhweni. A wu ri ntirho wa nxini? Kholani o ya thoriwa eka Matiyani loyi a a ri n'winyi wa masimu lamakulu ya matamatisi. Kholani u tirhile malembe mambirhi a kondza a tolovela leswaku hakunene vutomi a byi ri ximbitana xa nxambarheko. Mubunu wa purasi leri, yena Matiyani, a a nga bi o chela ndlala. Loko 55
a kala a ku ximoko a ku xi wee, a ku ta pfurha na ndzilo. Vatirhi vakwe a va biwa hikokwalaho ka swivangelo swo hambana-hambana: vudakwa, vusopfa, vulolo, nhlambha, vugangu. Minkarhi yin'wana a vo biwa njhe! Kholani yena a a tala ku beriwa ku tiendla ntlhari. Kholani a a tala ku kumeka a ri karhi a hlaya tibuku na tinyuziphepha ta khale. 60
Leswi a swi nyangatsa Matiyani hikuva a a ku Kholani u tiendla mulungu naswona a a ta chela lavan'wana moya wa Makhomanisi.

Endzhaku ka malembe mambirhi Kholani u xaviwile hi Nkulukumba Cumming. U n'wi xave hi ku vona migingiriko na ku tsakela tibuku no tsala. Cumming a a ri nhloko ya kholichi ya vuthicara le Kapa. N'wana wa Cumming a a tekiwile eka Matiyani. Swi nga leswi Cumming a nga vona Kholani loko a vhakile eka Matiyani. Kholani u lo vhe a 70
godza macakala yakwe a famba na Cumming eKapa. Loko a fike kona u vone vutomi lebyintshwa. Hi mpfhuka a velekiwa a a nga si tshama a vona lwandle, a a twa van'wana va vulavula hi ta rona. U hlamarisiwile hi magandlati na hi ku hanya ka tiko leri ra mati. U vone na 75
swikepe swo hundza na tiyindlu hi ku kula, a namba a swi vona leswaku a a nga si tiva nchumu.

Nk. Cumming u tsarisile Kholani eka xikolo xa vusiku, a n'wi xavela na tibuku. Leswi Cumming na yena a a ri munhu wa tibuku a va hamba va tshama swin'we va hlaya tibuku loko ri perile. Kholani a a nga ha tirhi ku tika. A a tirha ku sasekisa jarata ra ka Cumming, ku hlantswa mimovha na ku lunghisa leswi fayekaka no tshoveka. Hi ku navela ku tsakisa mulungu wakwe Kholani u hlaye swinene, a pasa tidyondzo takwe hinkwato hi ku olova. Leswi ana a ku ri xikolo xa lavakulu a swi hlwelangi leswaku Kholani a tikuma a pasile tidyondzo takwe ta Matiriki.	80
Loko ku sungula lembe ra 1964 Cumming u vitanile Kholani a n'wi byela leswi : “Eka malembe laya hundzeke u ndzi tsakisile swinene. U tirhile hi ndlela leyi nkhensekaka. A wu yivangi, a wu vangangi milandzu. U pasile na le tidyondzweni ta wena. Xana se u ehleketa ku endla yini?”	85
Kholani a a nga langutelangi xivutiso xo fana na lexi. U rhanghe hi ku miyela a nga si hlamula. “Mina ndzi tsakile kokwala, ndzi kombela ku ya emahlweni ndzi mi tirhela.”	90
	95

Ndzima leyi yi tsavuriwile eka tsalwa ra **Ntlhontho** leri nga tsariwa hi R. W. Chauke, de jager – HAUM Publishers, 1991, Pretoria.

- (a) Kholani u tswariwile emutini wa ka mani? [1]
- (b) Nyika swilo swimbirhi leswi kombaka leswaku vanhu va muti lowu a va xaniseka ngopfu. [2]
- (c) Nyika swilo swimbirhi leswi Namuka a nga hi lava ku vana va yena va kota. [2]
- (d) Boxa swilo swimbirhi leswi nga hi endla leswaku Namuka a chaviwa ngopfu hi vanhu. [2]
- (e) Tsavula marito ku suka endzimeni lama nga ni tinhlamuselo leti landzelaka.
- (i) munhu a levaka ngopfu [1]
- (ii) swiphiso [1]

- (iii) vavasati vo tala va nga tekiwa hi nuna un'we. [1]
- (iv) ku longeja swilo hi xihatla [1]
- (v) swibya leswi nga tshemekela [1]
- (f) Nyika tinhlamuselo ta swivulwa leswi tanihi matirhiseliwe ya swona endzimeni.
- (i) ku finingela swiambalo leswi u nga ambala swona [2]
- (ii) ku khida evuswetini [2]
- (iii) ku dya hi ku siyerisana [2]
- (iv) ku hlakateriwa hi lava ntwelavusiwana [2]
- (v) ku va na mbilu ya ribye [2]
- (g) Hikokwalaho ka yini Matiyani a a nga lavi leswaku Kholani a tshama a ri karhi a hlaya tibuku na tinyuziphepha? [2]
- (h) Xana ku dya hi ku siyerisana endyangwini wa Namuka a swi ri na nkoka wa yini? [2]
- (i) Loko va ku Matiyani a a nga bi, a o chela ndlala a va vula yini? [1]
- (j) Xana Cumming a a ri munhu wa njhani? Seketela nhlamulo ya wena. [3]

BLANK PAGE

BLANK PAGE